

บทที่ 2

ประวัติและความเป็นมาของอากาศไต

ในบทนี้จะเป็นการกล่าวโดยสังเขปถึงประวัติของอากาศไต ในวรรณกรรมการแสดงโขนของไทย โดยจะกล่าวถึงความเชื่อของเรื่องเสื้อเมืองที่มีต่อสังคมไทย พิธีกรรมเกี่ยวกับเสื้อเมืองเสื้อเมืองในด้านของวรรณคดี ลักษณะรูปร่างของอากาศไตจากวรรณคดี และหน้าที่ของอากาศไตในเรื่องรามเกียรติ์

คำว่า "อากาศไต" เป็นนามของยักษ์ตนหนึ่งมีบทบาทหน้าที่คอยคุ้มครองเมืองลงกาให้ปลอดภัยจากศัตรู โดยการสมมติตัวละครเป็นปีศาจหรือผีบรรพบุรุษที่เป็นคติความเชื่อของไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยเรียกว่า เสื้อเมือง

เสื้อเมืองเป็นความเชื่อของคนไทยในสมัยโบราณที่มีความเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนเองตายไปแล้วก็จะมาคอยคุ้มครองลูกหลานหรือคนในบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุขปลอดภัยจากศัตรูที่จะมาทำร้าย เสื้อเมืองในความเชื่อของคนไทยในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยทั่วทุกภาคดังนี้

2.1 ความเชื่อเรื่องเสื้อเมือง

ภาคเหนือ มีความเชื่อในเรื่องของการนับถือผีต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในหลักฐานอ้างอิงจากผู้รู้ได้บรรยายไว้ว่า

“การนับถือผีหรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาตินั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์มาเป็นเวลาช้านาน ความเชื่อในการนับถือผีในประเทศไทยก็เช่นเดียวกัน ปรากฏมีอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะในชนบทปัจจุบันนี้นอกจากจะมีพุทธศาสนาอันเป็นความเชื่อหลักแล้ว การนับถือผีและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติอื่น ๆ ก็ยังคงควบคู่ไปด้วยกันอยู่เสมอ เพราะความเชื่อในการนับถือผีนั้นมีส่วนสัมพันธ์กับชุมชนและโครงสร้างทางสังคมของชุมชนนั้น ๆ อันมีผลสำคัญที่ช่วยควบคุมพฤติกรรมในทางสังคมและทำให้สังคมหรือชุมชนนั้น ๆ ดำรงอยู่ได้อย่างราบรื่น

ผีในที่นี้หมายถึง ผีเรือนหลายตัวซึ่งทำหน้าที่ดูแลควบคุมความเรียบร้อยภายในบ้านซึ่งมีที่อยู่ต่างกันไป เช่น ในบ้านหลังหนึ่งจะประกอบด้วยผีเรือนดังนี้

1. ผีอารักษ์ใหญ่ เป็นผีที่สถิตอยู่ในบริเวณบ้านข้างกลางในเขตรั้วบ้านโดยทั่วไป ผีตัวนี้เป็นผีเจ้าที่เจ้าทาง ซึ่งในการสร้างบ้านเรือนจะต้องอัญเชิญบอกกล่าวและบางที่ก็สร้างศาลหรือหอเล็ก ๆ ให้สถิตอยู่ ทำหน้าที่ดูแลบริเวณบ้านโดยรอบ ในความหมายนี้ผู้เขียนคิดว่าเหมือนศาลพระภูมิเจ้าที่นั่นเอง

2. ตัวที่สอง จัดได้ว่าเป็นผีเรือนหรือผีเฮือนมากกว่าผีตัวอื่น ๆ จะเป็นใหญ่อยู่บนเรือน สถิตอยู่ที่เสาเอกของบ้าน ชาวบ้านกล่าวว่าเป็นผีปู่ย่าหรือผีวงศ์ กรณีผีตัวนี้จะต้องเลี้ยงผีในทำนองเลี้ยงผีวงศ์ หรือเครื่องญาติพี่น้องจะมาร่วมกันรับรู้และร่วมเลี้ยงขอขมาเช่นไหว้ผี

3. ตัวที่สาม จัดเป็นบริวารของผีเรือนที่เสาเอกจะสถิตอยู่ที่เสาดังของเรือน

4. ตัวที่สี่ จัดเป็นบริวารเช่นกัน จะสถิตอยู่หัวบันไดเรือน

5. ตัวที่ห้า จัดเป็นบริวารอีกเช่นกัน เรียกว่า “ผีหม้อหนึ่ง” จะอยู่ที่บริเวณเตาไฟในครัวนั่นเอง

6. ตัวที่หก กล่าวว่าเป็นผี “พ่อ” ของเจ้าของเรือน กล่าวคือ เมื่อแต่เดิมจะมีพ่อซึ่งอาศัยอยู่ในเรือนเป็นหัวหน้าครอบครัว เมื่อพ่อตายไปผู้เป็นลูกก็จะอัญเชิญผีของพ่อขึ้นมาสถิตไว้บนเรือนเพื่อกราบไหว้บูชา ปกติลูกหลานจะอัญเชิญไว้บนหัวนอนของหัวหน้าครอบครัว สำหรับผีพ่อนี้ปกติเรือนหนึ่งจะมีผีพ่ออยู่แล้วคือผีพ่อของผู้ตาย ดังนั้นเมื่อหัวหน้าครัวเรือนตายไป ลูกหลานก็จะอัญเชิญผีผู้ตายซึ่งเป็นพ่อหัวหน้าครอบครัวคนปัจจุบันขึ้นมาเป็นผีพ่อในเรือนทดแทนต่อไป

การนับถือผีภายในหมู่บ้านนั้น แยกระดับออกไปตามขนาดกลุ่มคนได้ 3 ระดับ คือ

1. ผีในระดับหมู่บ้าน ทำหน้าที่ดูแลทั้งหมู่บ้านให้ร่มเย็น รวบรวมควบคุมพฤติกรรมที่จะมีการติดต่อกับสังคมภายนอกด้วย

2. ผีในระดับกลุ่มวงศ์ญาติ ซึ่งทำหน้าที่ควบคุมกลุ่มใหญ่ในอีกระดับหนึ่งที่ลดหลั่นลงมาให้เกิดความเรียบร้อยสงบสุข

3. ผีในระดับครอบครัว ซึ่งทำหน้าที่ควบคุมดูแลในระดับครอบครัว อันเป็นหน่วยสังคมพื้นฐานและเล็กที่สุดในสังคม ให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

ซึ่งอาจเปรียบเทียบการนับถือในระดับหมู่บ้านกับระดับเมืองให้เห็นได้ เช่น ผีหลักบ้าน ซึ่งเป็นผีอารักษ์หรือเจ้าที่เจ้าทาง และทำหน้าที่คุ้มครองหมู่บ้านนั้น หากเป็นระดับเมืองก็จะมีผีหลักเมือง เจ้าพ่อหลักเมือง หรือเทวดาหลักเมือง ทำหน้าที่เช่นเดียวกัน ในกรณีผีเสื้อบ้านซึ่งเป็น

ผีบรรพบุรุษของหัวหน้าหมู่บ้านและได้กลายเป็นที่นับถือของชาวบ้านทั่วหมู่บ้านในระดับเมืองก็จะ มีพระเสื้อเมือง ซึ่งก็คือผีบรรพบุรุษของเจ้าเมืองทำหน้าที่คุ้มครองชาวเมืองเป็นต้น”¹

จะเห็นได้ว่าการนับถือผีบรรพบุรุษของชนชาวภาคเหนือของประเทศไทย มีการแบ่งระดับ ดังนี้

1. ผีระดับครัวเรือนหรือผีเรือน ทำหน้าที่คุ้มครองบ้านเรือน
2. ผีระดับหมู่บ้านหรืออารักษ์ เจ้าที่เจ้าทาง ทำหน้าที่คุ้มครองหมู่บ้านนั้น
3. ผีระดับเมืองหรือผีหลักเมือง ผีเสื้อเมือง ทำหน้าที่คุ้มครองชาวเมือง

ภาคกลาง เดิมมีความเชื่อเรื่องของการนับถือผีเสื้อเมือง แต่ภาคกลางในฐานะเป็นเมือง หลวงจึงได้ยกระดับเปลี่ยนเป็นเทพารักษ์ เรียกว่าพระเสื้อเมือง หรือเทวดาองค์หนึ่งที่คอยคุ้มครอง บ้านเมืองให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ จัดอยู่ในจำพวกของเทพเจ้าประจำเมือง คือหลักเมือง ทรงเมือง และเสื้อเมือง ได้มีการสืบทอดมาแต่สมัยโบราณ การที่มีการสร้างบ้านเมืองเป็นปึกแผ่น จนถึงในปัจจุบัน ดังคำอธิบายของพระยาอนุমানราชชนได้ถวายกราบทูลต่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรม-พระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในเรื่องของความเชื่อเรื่องเสื้อเมือง มีความว่า

“คำว่า เสื้อเมือง ควรจะเขียนเป็น เชื้อเมือง เพราะตรงกับคำว่า เชื้อนั้น ข้าพระพุทธเจ้าเห็นฟ้องด้วยทุกประการ ข้าพระพุทธเจ้าเคยอ่านคำอธิบายของ นายกุหลาบในหนังสือ สยามประเพณีว่า พระเสื้อเมืองมาจาก พระเชื้อเมือง ซึ่งน่า จะเป็นเรื่องลាក់เข้าความมากกว่าคนอื่น ข้าพระพุทธเจ้าไม่เคยลงเนื้อเห็นด้วยแต่ มาเวลาที่ไม่ได้สอนชาวอีสานถึงคำนี้ โดยหลงผิดไปว่าเป็นภาษาไทยใหญ่เรียก เจ้าเมืองว่า เล้าเมือง บางที เลื้อ จะมาจาก เล้ากระมัง แต่มาภายหลังสอบได้ ความว่าเสียง จ ไทยใหญ่ก็ออกเสียงได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นเสียง ส ข ความคิดในเรื่องทำที่มาของเสื้อเมืองจึงไปไม่ได้ตลอด จนมาเห็น พระอธิบายที่ประทานมา ความขัดข้องในเรื่อง พระเสื้อเมืองก็หมดไป”²

¹ สุรพล ดำริห์กุล, แผ่นดินล้านนา (พระนคร : เมืองโบราณ, 2529), หน้า 312-329.

² สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2525), หน้า 271.

นอกจากที่พระยาอนุমানราชชนกรบาทูลความเข้าใจต่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์แล้ว ยังมีคำกล่าวถึงความเชื่อเรื่องเสื้อเมืองไว้ว่า

“เสื้อเมือง เป็นเทพารักษ์หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ แต่งองค์ทรงสังวาลมีทับทรวง พาดูรีด ทองกร สวมมงกุฎ ฉลององค์มีชายไหว ชายแครง พระหัตถ์ขวา ยกชูเสมอ พระนลาฏ เข้าใจว่าจะทรงกุมเทพศาสตราอย่างใด อย่างหนึ่งทีหักหายไปมีส่วนสูงประมาณ 1.6 ฟุต ประทับยืนบนพระแท่นสี่เหลี่ยม ปัจจุบันอยู่ที่บริเวณศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ถนนราชดำเนินในมุมพระบรมมหาราชวัง ด้านทิศเหนือ พระเสื้อเมืองคุ้มครองป้องกันทางบก ทางน้ำ คุ้มกำลังไพร่พลแสนยารครอบคลุมเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข

“อ้าทวารรักษะมูระลือ	ฤทธิคือพระเสื้อเมือง
จงมีมนานุเคราะห์เหนือง	นี้จะเอื้ออำรุงพล
เสนาพลากรทหาร	ณ สถาน สถล ชล
ให้heimค้ำแห่งพหลรณ	อริฟ่ายกระจายหนี” ³

การนับถือพระเสื้อเมืองของชนชาวไทยภาคกลาง มีความสำคัญในการคุ้มครองป้องกันเมืองทั้งทางบกและทางน้ำ

ภาคอีสาน มีความเชื่อในเรื่องของเสื้อเมือง คือ การนับถือผีปู่ตา หรือผีบรรพบุรุษ แต่มีการแบ่งออกตามความเชื่อต่าง ๆ โดยการให้สัมภาษณ์ของนายสุรัตน์ จงคา ซึ่งเป็นผู้ที่ศึกษาวิจัยทางด้านความเชื่อเรื่องผีฟ้าหรือผีมด ให้ความเห็นว่า “เป็นการนับถือผีบรรพบุรุษก่อนที่มีศาสนาเกิดขึ้นในโลก โดยกลุ่มคนต้องการหาที่พึ่งในการอยู่และการดำรงชีวิตที่นอกเหนือจากความเป็นจริงที่ไม่สามารถมองเห็นได้ แต่สามารถทำให้จิตใจของคนมีความสุข และปลอดภัยจากสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในธรรมชาติโดยมนุษย์ทำให้เกิดขึ้น ตลอดจนจนเป็นการรวบรวมกลุ่มคนให้มีความรักใคร่ในหมู่ชนโดยให้มีความเชื่อในเรื่องของผีที่เป็นบรรพบุรุษของกลุ่มชนนั้น ๆ จนกระทั่งได้มีการสืบเนื่องมาถึงสมัยที่ศาสนาเข้ามามีบทบาทในกลุ่มชน แต่ความเชื่อในเรื่องของการนับถือผีนั้น ก็ยังปรากฏ

³ ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, ประวัติเจ้าพ่อหลักเมือง (พระนคร : บ้านเลขที่ 104 ซอยมิตรอนันต์ ถนนนครชัยศรี, 2510), หน้า 20.

อยู่โดยมีการเรียกชื่อหรือจัดความสำคัญให้สอดคล้องกับศาสนาที่ตนนับถืออยู่ เช่น ผีที่รักษาบ้านเรือนเรียกว่า ผีปู้ตา คือผู้ที่รักษาในระดับเมืองซึ่งเป็นกลุ่มชนใหญ่ขึ้นเรียกว่า เลื้อเมือง และหลักเมือง และในการนับถือผีเหล่านี้ก็ได้มีการบูชาต่าง ๆ เพื่อให้เกิดสิริมงคลของตนเอง และกลุ่มชนในบ้านเมือง เช่น ที่จังหวัดอุบลราชธานี มีพิธีเลี้ยงผีหมเหล็กหรือผีเลื้อเมือง โดยมีหมอผีมาเป็นผู้ประกอบพิธีโดยมีการจัดเครื่องพลีกรรมถวาย ซึ่งประกอบด้วย อาหารคาว หวาน ดอกไม้ ธูปเทียนของพื้นเมืองถวาย นอกจากนี้จะมีการนับถือผีปู้ตา เลื้อเมืองแล้วยังมีศาลสะดือบ้านซึ่งเปรียบได้กับศาลหลักเมือง เป็นความเชื่อในเรื่องเดียวกันกับเลื้อเมือง

คำว่า เลื้อ เป็นคำไทยเดิมเป็นภาษาท้องถิ่นของภาคอีสาน เพี้ยนมาจากคำว่า เชื้อ หมายถึง เชื้อสาย บรรพบุรุษ ของคนในภาคอีสาน ดังคำพูดของคนดำที่มาจากเมืองแก่น แคว้นเดียนเวียนฟู ประเทศเวียดนามว่า

“ได้กินข้าวอย่าได้ลืมเลื้อนา

ได้กินปลาอย่าได้ลืมเลื้อน้ำ”

หมายถึงให้คนที่อยู่ผืนแผ่นดินได้มีความระลึกถึงคุณของผืนดินและแหล่งน้ำ ซึ่งเปรียบเสมือนผู้ที่ให้ความคุ้มครองและการดำเนินชีวิตของลูกหลานต่อไปให้มีความสุขต่อไป⁴

ความเชื่อเรื่องเลื้อเมืองของภาคอีสานนั้นคือการบูชาบวงสรวงผีบรรพบุรุษที่เรียกว่า ผีปู้ตา ผีหมเหล็ก หรือเลื้อเมือง เป็นต้น

ภาคใต้ ในความเชื่อเรื่องเลื้อเมืองของกลุ่มชนภาคใต้ที่นับถือพุทธศาสนา โดยการสันนิษฐานของนายประเมษฐ์ บุญยะชัย ให้ความเห็นว่า “การนับถือของกลุ่มชนทางภาคใต้ก็คงไม่มีความแตกต่างไปจากภาคกลาง เนื่องจากทางภาคใต้ได้มีการนำรูปแบบการปกครองและอารยธรรมของทางภาคกลางซึ่งเป็นเมืองหลวงลงไปเผยแพร่ ในฐานะหัวเมืองประเทศราชของกรุงเทพฯที่เมืองนครศรีธรรมราช”⁵

⁴ สัมภาษณ์ นายสุรัตน์ จงดา, อาจารย์ 1 ระดับ 3 วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร, วันที่ 8 ธันวาคม 2543.

⁵ สัมภาษณ์ นายประเมษฐ์ บุญยะชัย, อาจารย์ 3 ระดับ 8 วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร, วันที่ 7 ธันวาคม 2543.

ดังนั้นชนบทรรมนิยมและประเพณีตลอดจนการนับถือผีหรือเทพเจ้าจะต้องมีความคล้ายคลึงกับทางภาคกลาง ดังคำกล่าวของผู้ที่ค้นคว้าเรื่อง มะโย่ง โดยมีการศึกษาเรื่องการอพยพ ย้ายถิ่นและการตั้งถิ่นฐานที่มั่นคงของชนภาคใต้ ตลอดจนเรื่องของชนบประเพณีของภาคกลางลงไปสู่ภาคใต้ ดังนี้

“ภาคใต้ในยุคก่อนกรุงรัตนโกสินทร์เป็นเพียงกลุ่มชนไทยที่นับถือเทพเทวดา ผีศาจ ศาสนาอิสลาม มุสลิม และศาสนาพุทธ ประชาชนมีความเป็นอยู่แบบกลุ่มชน หมู่บ้านมีหัวหน้ากลุ่มหรือหมู่บ้านปกครอง ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีพระราชประสงค์ที่จะรวบรวมบ้านเมืองทางภาคใต้ให้มีความเป็นปึกแผ่นโดยการรวมกลุ่มชนและหมู่บ้านให้มีความเป็นอยู่ที่มีผู้ปกครองจากเมืองหลวงคือกรุงรัตนโกสินทร์ลงไปปกครอง ในฐานะหัวเมืองประเทศราชจึงได้นำรูปแบบการปกครองและพิธีกรรมต่างๆ ลงไปเผยแพร่ในดินแดนทางภาคใต้ ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สถาปนาเป็นมณฑลทางภาคใต้ มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช ดังนั้นชนบทรรมนิยมประเพณีและการปกครอง ศาสนา และวัฒนธรรม ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามรูปแบบของการเมืองโดยมีผู้นำหรือผู้ปกครองเป็นผู้กระทำสิ่งต่าง ๆ ดังกล่าวให้สอดคล้องกับเมืองที่มีความเจริญทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นรากฐานของการปกครอง ยังปรากฏหลักฐานการสร้างศาลหลักเมือง พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง พระหลักเมือง เสมือนอย่างภาคกลาง”⁶

ดังนั้น การนับถือผีบรรพบุรุษของกลุ่มชนในแต่ละภาคของคนไทย อาจจะมีคำเรียกที่แตกต่างกันไป แต่ในความหมายแล้วเหมือนกัน คือ พระเสื้อเมือง หมายถึงการนับถือผีบรรพบุรุษของชนในชาติให้เกิดความสุขและปลอดภัยจากภัยอันตรายต่าง ๆ จึงเกิดเป็นความเชื่อของมนุษย์ เพื่อให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยมีการกล่าวถึงอยู่เสมอในเวลาที่มีความทุกข์ หรือสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นที่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีจะเกิดขึ้น ให้กลายเป็นในทางที่ดี โดยมีการกล่าวบนบานและขอพรให้ประสบแต่ความโชคดี เพราะว่าเสื้อเมืองนั้นในความเข้าใจของกลุ่มชนนั้นคือ สิ่งที่คอยปกป้องให้

⁶ สัมภาษณ์ นางสาวอริยา ลิมภาณจนพงษ์, อาจารย์ 1 ระดับ 4 วิทยาลัยนาฏศิลป์ พัทลุง, วันที่ 19 มีนาคม 2544.

ความคุ้มครอง ซึ่งเปรียบเสมือนเสื้อผ้าหรือสิ่งป้องกันอันตรายให้กับตนเองได้ จึงเป็นสิ่งคู่กันมาตลอดของคนทุกชั้นวรรณะของสังคมในประเทศไทย

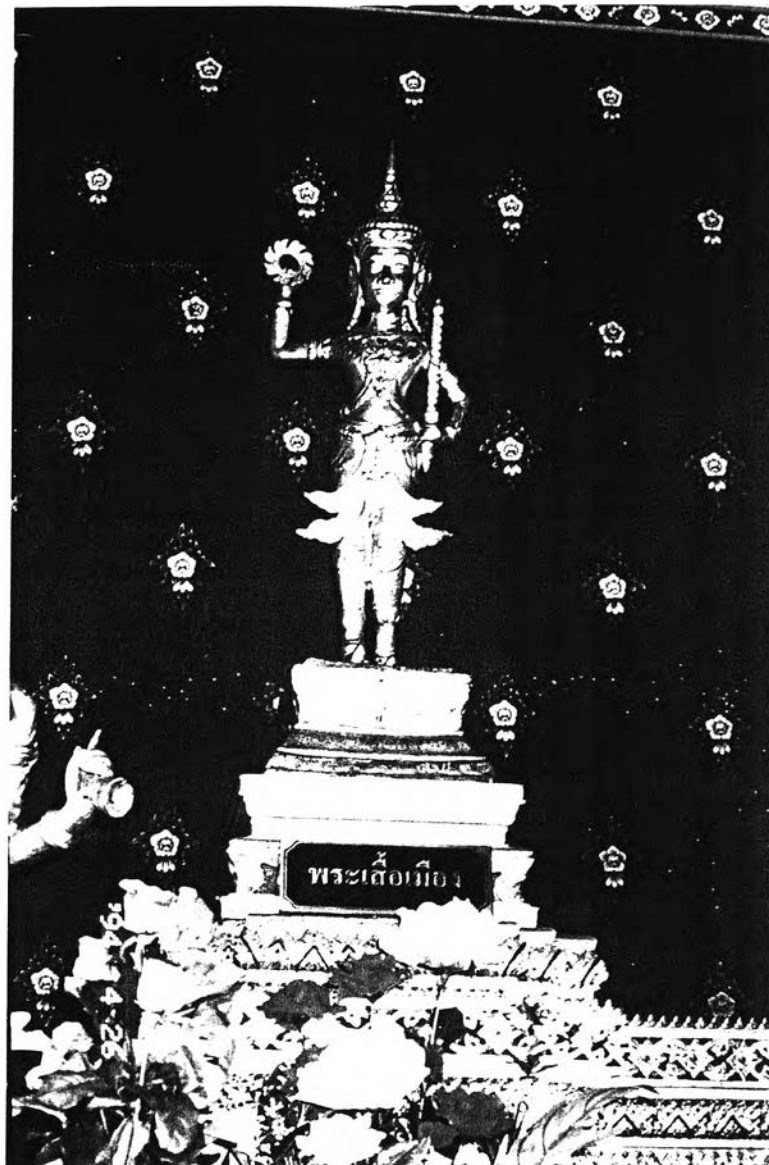
2.2 พิธีกรรมเกี่ยวกับเสื้อเมือง

สังคมของคนไทยมีความเชื่อในเรื่องอำนาจที่ไม่สามารถมองเห็นได้มาตั้งแต่สมัยที่มีการตั้งบ้านเมือง เป็นปึกแผ่นได้กล่าวถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ ตลอดจนศาสนาที่เข้ามามีบทบาท โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์ที่มาจากประเทศอินเดีย ได้นำรูปแบบพิธีกรรม การบูชาวงสรวงเทพยดา ตลอดจนผีต่าง ๆ ในการนับถือ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ ต้องมีการบูชาหรือเซ่นสรวงสังเวย ทั้งได้มีการบรรยายไว้ในหนังสือศาสนาเปรียบเทียบว่า “การสังเวย การบวงสรวง เป็นลักษณะอาการที่มนุษย์ยอมมอบกายถวายตนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเหนือธรรมชาติ โดยการกล่าวเชื้อเชิญ สรรเสริญ ยกย่อง หรือขอขมา ด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวาน เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นมารับเอาเครื่องบรรณาการที่ตนนำมาบรรณาการ เพื่อให้เกิดความพอใจแล้วจะอำนวยประโยชน์แก่ตนตามปรารถนาสิ่งเหนือธรรมชาตินั้นมนุษย์มักจะสร้างรูปแทนตัวขึ้นมาตามจินตนาการขึ้น เรียกว่า เทพเจ้าหรือพระเจ้า”⁷ พระเสื้อเมือง ที่คนไทยนับถือและมีการบูชา การสังเวย ตามความเชื่อจึงได้มีการสร้างรูปสัญลักษณ์องค์เทพขึ้นมาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 โดยกำหนดให้ “หล่อเป็นรูปเทวดายืนบนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส สวมมงกุฎ พระหัตถ์ขวายกขึ้นระดับไหล่งอศอกถือจักรวาล”⁸

พิธีกรรมบูชาเสื้อเมือง ซึ่งเป็นความเชื่อของคนไทยในสมัยก่อนและสืบทอดมาถึงปัจจุบัน โดยมีการนำเครื่องสังเวยมาถวายโดยประกอบด้วยอาหารคาว หวาน ผลไม้ ดอกไม้ รูปเทียน สิ่งมงคลต่าง ๆ ที่มีความเชื่อว่า พระเสื้อเมือง มีความพอใจ และได้บันดาลให้เกิดความสงบร่มเย็นของบ้านเมือง ซึ่งจะมีทั้งพระเดชและพระคุณ คือ ในเรื่องของพระเดชคือ การคุ้มครองชาวเมืองให้ปลอดภัยและมีความสุข พระคุณคือ ในเรื่องของการทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ

⁷ สุเมธ เมธาวิทยากุล, ศาสนาเปรียบเทียบ (พระนคร : หจก.ทิพย์อักษร, 2525), หน้า 23.

⁸ ฉันทิชย์ กระแสสินธ์, ประวัติเจ้าพ่อหลักเมือง, หน้า 95.

ภาพที่ 1 : พระเสด็จเมือง

ที่มา : ถ่ายภาพโดย นายอนุชา บุญยั้ง ณ ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ถนนราชดำเนินใน กรุงเทพมหานคร, วันที่ 10 มกราคม 2544.

2.3 ความเชื่อเรื่องเสือเมืองในด้านของวรรณคดี

วรรณคดีไทยที่เป็นบทละครที่มีวัตถุประสงค์ที่จะใช้ในการแสดงนาฏศิลป์ไทย ผู้ประพันธ์ได้นำเรื่องราวที่ได้บรรยายถึงสภาพความเป็นอยู่ของคนในยุคสมัยของตนเอง เพื่อให้ชนรุ่นหลัง ๆ ได้ทราบถึงความเป็นอยู่ ประเพณี และวัฒนธรรมของชาติไทยตลอดจนการนับถือ ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาเข้ามามีส่วนในการประพันธ์และการแสดงตามบทประพันธ์ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสมจริงของความเป็นอยู่ในสังคมของคนไทยในสมัยก่อน ดังเช่น บทพระราชนิพนธ์ เรื่องสังข์ทอง ตอนตีคัลลี บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เนื้อเรื่องในตอนนี้กล่าวว่า พระอินทร์มาทำพินันตีคัลลีกับท้าวสามนพ่อนางรจนาให้ออกมาตีคัลลี ถ้าแพ้จะเอาเมือง ท้าวสามนตีให้หกเขยมาตีคัลลีก็แพ้กลับ หามีผู้ใดมาตีคัลลีให้ชนะได้ จึงนึกถึงเจ้าเงาะคือพระสังข์ ซึ่งออกไปอยู่ที่บ้านปลายนา โดยให้นางมณฑาทองออกไปตามและขอร้องให้พระสังข์มาตีคัลลี พระสังข์ไม่ยอมมา แต่นางรจนาอ่อนวอนจึงยอมมาตีคัลลีให้โดยมีเงื่อนไขคือขอชุดเครื่องทรงใหม่เพื่อใช้ออกไปตีคัลลี ท้าวสามนยอมตกลง พระสังข์ออกไปตีคัลลี ในระหว่างตีคัลลีท้าวสามนกล่าวว่าพระสังข์จะแพ้ จึงได้บนบานสานกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังบทประพันธ์ที่กล่าวว่า

“แล้วบนบานสานกล่าวเจ้านาย จะถวายหัวหมูกับบายศรี
 มาตรฐานมีชัยชนะคัลลี จะให้มีอิเหนาสักแก้ววัน”^๑

บทประพันธ์นี้กล่าวถึงการขอพรกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเทพเจ้าในลักษณะเดียวกับพระเสื้อเมืองก็ได้ และยังได้ปรากฏในเรื่องของเทพเจ้ารักษาบ้านเมืองในบทละครเรื่องพระร่วง ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวว่า นางจันทร์รวบรวมไพร่พลออกไปต่อสู้กับพวกขอมที่มารุกรานเมืองละโว้ นางจันทร์ได้ขออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยคุ้มครองพวกไพร่พลของตน ดังบทประพันธ์ที่กล่าวว่า

^๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, บทละครรวม 6 เรื่อง (ม.ป.ท., 2513), หน้า 214.

“ เจ้าประคุณ ! พระไตรยรัตนา
 อภิภิตรมารดาและผู้ใหญ่
 ทั้งทวยเทवासुरาลัย
 ขอให้ช่วยคุ้มภัยพาล ”¹⁰

ในบทประพันธ์นี้อาจกล่าวเช่นเดียวกับเรื่องสังข์ทองที่มีการกล่าวถึงทวยเทวาหรือเทพยดา ซึ่งเปรียบเสมือนพระเสื้อเมืองที่เป็นที่พึ่งทางจิตใจของคนในสมัยก่อน ซึ่งอาจจะไม่กล่าวถึงพระเสื้อเมืองโดยตรงก็ตาม

นอกจากวรรณกรรมที่กล่าวถึงการนับถือเทพเจ้าต่าง ๆ แล้ว แม้ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องของพระเสื้อเมือง วรรณคดีที่กล่าวถึงพระเสื้อเมืองไว้อย่างชัดเจน คือ บทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ เป็นเรื่องของการทำงานสงครามและการแสดง อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ซึ่งได้อิทธิพลมาจากประเทศอินเดียได้ มีการสร้างตัวละครให้ดำเนินเรื่องไปตามสภาพเหตุการณ์ในเรื่องของธรรมมะย่อมชนะ ธรรม โดยกำหนดให้พระรามเป็นฝ่ายธรรม ทศกัณฐ์เป็นฝ่ายอธรรมต่อสู้กัน ฝ่ายทศกัณฐ์ฝ่ายแพ้ และการดำเนินเรื่องเหล่านี้ก็นำเอาสภาพของสังคมความเชื่อต่าง ๆ ในทางไสยศาสตร์เข้ามา มีบทบาทด้วย เช่น การนับถือผีเสื้อเมืองของฝ่ายทศกัณฐ์ มีหน้าที่คุ้มครองเมืองลงกาให้มีความสุข และปลอดภัยจากศัตรูต่าง ๆ เป็นยักษ์ตนหนึ่งที่มีหน้าที่ดูแลรักษาเมืองลงกาเป็นตัวละครที่สำคัญและมีบทบาทเฉพาะการแสดงของตนเอง คือ อากาศตไล

คำว่า อากาศตไล เป็นยักษ์เสื้อเมืองมีปรากฏว่า คำว่า อากาศตไล รูปแบบการเขียนที่ต่างกันออกไปแต่มีความหมายเป็นตัวละครตัวเดียวกันดังนี้

- นางอังกาศตไล¹¹
- อสูรเสื้อเมือง¹²
- อากาศไศล¹³

¹⁰ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทละครพูดคำกลอนเรื่อง พระร่วง (พระนคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2520), หน้า 108.

¹¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, รามเกียรติ์เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ครูสมิท บางคอแหลม, 2514) หน้า 21.

¹² พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, รามเกียรติ์ (พระนคร : กรมศิลปากร, 2498), หน้า 24.

¹³ ม.ร.ว. ชวิน, โคลงประจำภาพวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระนคร.

- อากาศตะไล¹⁴
- อากาศไล¹⁵
- อากาศตะไล¹⁶

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ สะท้อนถึงความเป็นอยู่และสิ่งที่เกิดขึ้นในยุคของการสร้างบ้านเมือง ให้เป็นปึกแผ่นตลอดจนรวมถึงเรื่องของไสยศาสตร์ ความเชื่อ เกี่ยวกับเรื่องของความเชื่อในการนับถือเสื้อเมือง ดังปรากฏบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดังนี้

บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) ได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของอากาศไล ดังนี้

<p>๑๑</p> <p>๑๒</p> <p>๑๓</p> <p>๑๔</p> <p>๑๕</p> <p>๑๖</p> <p>๑๗</p> <p>๑๘</p> <p>๑๙</p> <p>๒๐</p> <p>๒๑</p> <p>๒๒</p> <p>๒๓</p> <p>๒๔</p> <p>๒๕</p> <p>๒๖</p> <p>๒๗</p> <p>๒๘</p> <p>๒๙</p> <p>๓๐</p> <p>๓๑</p> <p>๓๒</p> <p>๓๓</p> <p>๓๔</p> <p>๓๕</p> <p>๓๖</p> <p>๓๗</p> <p>๓๘</p> <p>๓๙</p> <p>๔๐</p> <p>๔๑</p> <p>๔๒</p> <p>๔๓</p> <p>๔๔</p> <p>๔๕</p> <p>๔๖</p> <p>๔๗</p> <p>๔๘</p> <p>๔๙</p> <p>๕๐</p> <p>๕๑</p> <p>๕๒</p> <p>๕๓</p> <p>๕๔</p> <p>๕๕</p> <p>๕๖</p> <p>๕๗</p> <p>๕๘</p> <p>๕๙</p> <p>๖๐</p> <p>๖๑</p> <p>๖๒</p> <p>๖๓</p> <p>๖๔</p> <p>๖๕</p> <p>๖๖</p> <p>๖๗</p> <p>๖๘</p> <p>๖๙</p> <p>๗๐</p> <p>๗๑</p> <p>๗๒</p> <p>๗๓</p> <p>๗๔</p> <p>๗๕</p> <p>๗๖</p> <p>๗๗</p> <p>๗๘</p> <p>๗๙</p> <p>๘๐</p> <p>๘๑</p> <p>๘๒</p> <p>๘๓</p> <p>๘๔</p> <p>๘๕</p> <p>๘๖</p> <p>๘๗</p> <p>๘๘</p> <p>๘๙</p> <p>๙๐</p> <p>๙๑</p> <p>๙๒</p> <p>๙๓</p> <p>๙๔</p> <p>๙๕</p> <p>๙๖</p> <p>๙๗</p> <p>๙๘</p> <p>๙๙</p> <p>๑๐๐</p>	<p>๑๑</p> <p>๑๒</p> <p>๑๓</p> <p>๑๔</p> <p>๑๕</p> <p>๑๖</p> <p>๑๗</p> <p>๑๘</p> <p>๑๙</p> <p>๒๐</p> <p>๒๑</p> <p>๒๒</p> <p>๒๓</p> <p>๒๔</p> <p>๒๕</p> <p>๒๖</p> <p>๒๗</p> <p>๒๘</p> <p>๒๙</p> <p>๓๐</p> <p>๓๑</p> <p>๓๒</p> <p>๓๓</p> <p>๓๔</p> <p>๓๕</p> <p>๓๖</p> <p>๓๗</p> <p>๓๘</p> <p>๓๙</p> <p>๔๐</p> <p>๔๑</p> <p>๔๒</p> <p>๔๓</p> <p>๔๔</p> <p>๔๕</p> <p>๔๖</p> <p>๔๗</p> <p>๔๘</p> <p>๔๙</p> <p>๕๐</p> <p>๕๑</p> <p>๕๒</p> <p>๕๓</p> <p>๕๔</p> <p>๕๕</p> <p>๕๖</p> <p>๕๗</p> <p>๕๘</p> <p>๕๙</p> <p>๖๐</p> <p>๖๑</p> <p>๖๒</p> <p>๖๓</p> <p>๖๔</p> <p>๖๕</p> <p>๖๖</p> <p>๖๗</p> <p>๖๘</p> <p>๖๙</p> <p>๗๐</p> <p>๗๑</p> <p>๗๒</p> <p>๗๓</p> <p>๗๔</p> <p>๗๕</p> <p>๗๖</p> <p>๗๗</p> <p>๗๘</p> <p>๗๙</p> <p>๘๐</p> <p>๘๑</p> <p>๘๒</p> <p>๘๓</p> <p>๘๔</p> <p>๘๕</p> <p>๘๖</p> <p>๘๗</p> <p>๘๘</p> <p>๘๙</p> <p>๙๐</p> <p>๙๑</p> <p>๙๒</p> <p>๙๓</p> <p>๙๔</p> <p>๙๕</p> <p>๙๖</p> <p>๙๗</p> <p>๙๘</p> <p>๙๙</p> <p>๑๐๐</p>
--	--

๙ ๘ คำ ๙ กราว

¹⁴ เสฐียรโกเศศ, อุปกณ์รามเกียรติ์ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2497), หน้า 103.

¹⁵ นาคะประทีป, สมญาภิธานรามเกียรติ์ (พระนคร : แพร์พิทยา, 2510), หน้า 81.

¹⁶ ธนิต อยู่โพธิ์, สีและลักษณะหัวโขน (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร, 2516), หน้า 33.

มิ่งไม่รู้หรือว่าเมืองยักษ
กูคือเสื่อเมืองลงกา

ฯ ๖ คำ ฯ

๐ บัดนั้น
ได้ฟังวาจากุมภัณฑ์
จึงร้องว่าเหยยอ้ายทรลักษณ์
กูนี้ชื่อว่าหนุมาน
มิ่งเป็นเสื่อเมืองหรือองอาจ
ถึงทศเศียรอสูรี

ฯ ๖ คำ ฯ

๐ บัดนั้น
ได้ฟังวานรหังการ

ฯ ๒ คำ ฯ

จึงร้องว่าเหยยอ้ายชาติสิง
ตัวมิ่งกระจ้อยเท่าแมงวัน
ว่าพลางกวัดแกว่งอาวุธ
โลดโผนโจนทะยานเข้าราววี

ฯ ๖ คำ ฯ เชิด

๐ บัดนั้น
รับรองป้องกันประจัญกร
กลอกกลับจับกันในเมฆา
ต่างแหว่งต่างฟาดต่างฟัน

ฯ ๔ คำ ฯ เชิด

๐ บัดนั้น
ธาโถมโจมตีรุกคืบคลี่
พุ่งซัดอาวุธลับสน
ต่างถอยต่างไล่ในอัมพร

ฯ ๔ คำ ฯ เชิด

เอ็งจักมาเป็นภักษา
จะฆ่าให้ม้วยชีวัน ฯ

ลูกพระพายฤทธิแรงแข็งขัน
ยื่นฟังกริ้วโกรธตั้งเพลิงกาล
ตัวมิ่งอย่าพักอวดหาญ
เป็นหลานพระยาพาลี
จะสู้มัจจุราชเรื่องศรี
กูนี้ไม่เกรงฤทธา ฯ

กุมภัณฑ์เสื่อเมืองยักษ
โกรธาขบเขี้ยวเคี้ยวฟัน

มาเยอหยิ่งอวดฤทธิด้วยโมหันต์
หรือจะครันมืออสูรี
สำแดงฤทธิรุทรยักษี
ต่อตีด้วยขุนวานร ฯ

คำแหงหนุมานชาญสมร
แกว่งตรีฤทธิรอนโรมรัน
ต่างหาญต่างกล้าแข็งขัน
ต่างรุกบุกบันประจัญตี ฯ

ฝ่ายเสื่อเมืองมารยักษี
อสูรีไม่ละลดกร
สองตนเหยยมหาญชาญสมร
ราญรอนรบชิตติดพัน ฯ

๐ บัดนั้น	วายุบุตรฤทธิแรงแข็งขัน
โจนขึ้นเหยียบเข้ายืนยัน	มือนั้นจิกเคียวรอสูรา
ได้ที่แกว่งตรีพันฟาด	คอขาดจากกายยักษ์
ขว้างไปยังสมุทรคงคา	ก็ม้วยชีวาด้วยฤทธิ ฯ ¹⁷

ฯ ๔ คำ ฯ เชิดโอด

บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้กล่าวถึงลักษณะและ
บทบาทของอากาศตไลและไพร่พลในการรักษาเมืองลงกาและต่อสู้กับหนุมาน ดังนี้

๐ เมื่อนั้น	นางอังกาสตไลมารหาญกล้า
เป็นปีศาจเสื้อเมืองเรืองฤทธา	สีหน้าแปดมือถืออาวุธ
เห็นสิงเหาะลอยลงมาตรงวัง	ให้แค้นคั่งขัดใจดังไฟจุด
ร้องเรียกพลพวกผีมีฤทธิรุทร	ขึ้นขวางหน้าวายุบุตรแล้วถามไป
เหวี่ยงเหวี่ยงสวาวานร	จะเหาะข้ามนครไปไหน
กูคือเสื้อเมืองเรืองฤทธิไกร	จะสังหารมึงให้วายปราณ

ฯ ๖ คำ ฯ

๐ เมื่อนั้น	วายุบุตรวุฒิมิไกรใจหาญ
โกรธาว่าเหวี่ยงปีศาจมาร	กูเป็นหลานพาลีมีศักดิ์ดา
มึงเป็นแต่ปีศาจชาติยักษ์	มาอีกอึดก็คิดทางขวางหน้า
เร่งหลบหลีกไปอย่าได้ช้า	แมนขึ้นอยู่กูจะฆ่าเสียบัดนี้

ฯ ๔ คำ ฯ

๐ เมื่อนั้น	เสื้อเมืองเคื่องค้ำกระบี่ศรี
จึงว่าเหมไฉ่ลิงหยิ่งเต็มที	มึงจะมีฤทธิไกรกระไรมา
พลางทำอำนาจประกาศก้อง	สั่งพวกพ้องผีพรายร้ายกล้า
จงจับไฉ่ลิงไพร่อย่าไว้ช้า	พิฆาตฆ่าให้มันบรรลัย

ฯ ๔ คำ ฯ

๐ บัดนั้น	อสุรีปีศาจน้อยใหญ่
พร้อมพร้อมล้อมสิงเข้าชิงชัย	หมายใจจะฆ่าวานร

¹⁷ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, รวมเกียรติเลม 1, หน้า 27-29.

◎ เมื่อนั้น	คำแห่งหนุมานชาญสมร
โจนจับประจัญบานราญรอน	หลอกหลอนไล่กระชิตติดพัน
ทะยานขึ้นยืนเหยียบพวกผี	แกว่งตรีป้องปัดผัดผัน
แข็งข้อต่อแย้งแทงฟัน	พลกุมภันท์ผีพรายตายเต็มไป

ฯ ๔ คำ ฯ เชิด ตีกลอง

◎ เมื่อนั้น	เสื่อเมืองเคื่องขัดอชฌมาลัย
ถือคทาธรแกว่งดั่งแสงไฟ	เข้าชิงชัยรบรุกคดลुकคลี
หวดซ้ายป่ายขวาสามารถ	ลิงฉลาดหลอกโลดโดดหนี
ยิงโกรธาตาแดงดั่งอัคคี	ตามตีติดพันกระชั้นมา

ฯ ๔ คำ ฯ เชิด

◎ เมื่อนั้น	วาญบุตรวุฒิไกรใจกล้า
รบรับสัประยุทธ์ยุทธนา	แกลั้วกล้ากลอกกลับจับประจัญ
ขึ้นเหยียบบ่าคว่าฉวยชิงกระบอง	ปัดป้องเปลี่ยนผลัดผัดผัน
ว่องไวไล่กระชิตติดพัน	หักโหมโรมรันราวี

ฯ ๔ คำ ฯ เชิด

◎ ปีศาจเสื่อเมืองมารชานทรุด	วาญบุตรวุฒิเหยียบยักษ์
แกว่งพระขรรค์ฟันเคียรอสูรี	สุดสิ้นชีวีวายปราณ

..¹⁸

ฯ ๒ คำ ฯ โอด

จะเห็นได้ว่าอากาศไตที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ของทั้ง 2 รัชกาลมีหน้าที่คุ้มครองเมืองลงกา และบรรยายถึงลักษณะรูปร่างและการต่อสู้ของอากาศไตที่นำมาใช้ในการแสดงโขนของอากาศไต

¹⁸ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, รามเกียรติ์, หน้า 24.

2.4 ลักษณะและรูปร่างของอากาศไลจากวรรณคดี

ลักษณะและรูปร่างของอากาศไล ที่ปรากฏในบทประพันธ์และเอกสารที่บ่งบอกถึงสีของร่างกาย รูปร่าง อารมณ์ ทำให้สามารถชี้แจงถึงรูปร่างลักษณะได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ตลอดจนทราบถึงการแต่งกายที่มีรูปแบบเฉพาะตัวของตัวละคร ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมกับตัวละครที่มีกระบวนการทำ ยักษ์ผู้ชาย และยักษ์ผู้หญิง ผสมผสานกันในการร่ายรำทั้งเพลงกราวใน ตรวจพล และเพลงเซ็ด กระบวนท่ารบ ทั้งนี้ อากาศไลที่มีลักษณะอุปนิสัยของผู้ชายและผู้หญิงผสมผสาน ซึ่งจะพบใน กระบวนท่าตรวจพลและกระบวนท่ารบ โดยจากการหลบเหลี่ยมของอากาศไล และท่าจริตของการต่อสู้กับหนุมาน เช่น ท่าเงินอายุ ท่าสะบัด ท่าค้อน เป็นต้น ซึ่งเป็นลักษณะของการเป็นผู้หญิงที่ปรากฏออกมาในขณะที่มีสิ่งมากระตุ้นความรู้สึกภายในจิตใจที่แท้จริง ที่เป็นลักษณะนิสัยของอากาศไล

ดังนั้น ผู้วิจัยบรรยายถึงลักษณะของอากาศไล ตามที่ปรากฏในเอกสารและบทประพันธ์ ดังนี้คือ

บทพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้บรรยายถึงลักษณะของอากาศไลประกอบกับอุปกรณ์ที่ใช้เป็นอาวุธต่าง ๆ ดังนี้

“บัดนั้น	ฝ่ายอสูรเสื้อเมืองยักษ์
แปดกรสีพัทตร์มहिมา	อยู่กลางลงกาธานี
มือหนึ่งถือจักรแก้วกวด	หัตถ์สองถือพระขรรค์ชัยศรี
มือสามอสุราถือตรี	มือสี่นั้นถือคทาธร
มือห้าถือง้าวกวดแก้ว	มือหกนั้นถือพระแสงศร
มือเจ็ดนั้นถือโตมร	มือแปดถือฆ้อนเหล็กพราย” ¹⁹

¹⁹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, รามเกียรติ์เล่ม 1, หน้า 27.

จะเห็นได้ว่าในบทพระราชนิพนธ์นี้ ได้บรรยายถึงลักษณะของอากาศใดที่มีรูปร่างใหญ่โต มีสีฟ้าคราม แปรกร ในแต่ละกรจะถืออาวุธต่างชนิดกัน และนำมาใช้ในการต่อสู้กับหนุมานและก็ต้องถูกหนุมานฆ่าตาย

บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้บรรยายถึงลักษณะของอากาศใดเพียงให้เห็นว่าเป็นนางยักษ์ ลือเลื่อง ที่มีลักษณะคือมีสีฟ้าคราม แปรกร มีอาวุธใช้ในการต่อสู้ แต่มิได้กล่าวถึงอาวุธชนิดใด

"เมื่อนั้น	นางอังกาสต์ไลมารหาญกล้า
เป็นปีศาจลือเลื่องเรื่องฤทธา	สีหน้าแปดมือถืออาวุธ
เห็นสิงเหาะลอยลงมาตรงวัง	ให้แค้นคั่งขัดใจดังไฟจุด
ร้องเรียกพลพวกผีมีฤทธิ์รุทร	ขึ้นขวางหน้าวายุบุตรแล้วถามไป
เหยยเหยยสวาวานร	จะเหาะข้ามนครไปไหน
กูคือลือเลื่องเรื่องฤทธิไกร	จะสังหารมึงให้วายปรมาณ" ²⁰

จะเห็นได้ว่าในบทพระราชนิพนธ์นี้ ได้กล่าวถึงลักษณะของอากาศใดและการปฏิบัติหน้าที่ในการรักษาบ้านเมืองลงกา เมื่อเห็นหนุมานเข้ามาจึงได้ขวางกั้นไว้และเกิดการต่อสู้กัน

จากบทพระราชนิพนธ์ที่ได้ยกมากล่าวทั้งหมดนี้ ก็คงจะยืนยันได้ว่าอากาศใดหรืออังกาสต์นั้นมีลักษณะที่ไม่เหมือนยักษ์ทั่วไปคือ เป็นยักษ์ลือเลื่อง หมายถึงผู้ที่คอยปกป้องรักษาเมืองลงกาให้ปลอดภัยจากศัตรูมารุกราน เป็นคติความเชื่อของผู้แต่งที่ได้นำมาเป็นรูปแบบของการแต่งเรื่องราวให้ดูสมจริงยิ่งขึ้น และได้กล่าวถึงลักษณะของร่างกายว่าเป็นยักษ์ที่มีสีฟ้าคราม แปรมือ ถืออาวุธต่าง ๆ

นอกจากบทพระราชนิพนธ์ของทั้ง 2 รัชกาลแล้ว ยังปรากฏในบทโคลงภาพจิตรกรรมฝาผนังในระเบียงพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ที่ได้บรรยายถึงลักษณะของอากาศใดและบทบาทหน้าที่ตลอดจนการต่อสู้ระหว่างหนุมานกับอากาศใดซึ่งเป็นบทประพันธ์ของหม่อมราชวงศ์ชวิน ดังนี้

²⁰ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, รามเกียรติ์, หน้า 24.

โคลงจิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องที่ 33

จิตรกรรมห้องนี้แสดงภาพหนุมานเข้าพบพระฤๅษีนารท ลองฤทธิ์แพ้พระฤๅษี และรบกับ
 อากาศตไล เลื้อเมืองลงกา ซึ่งทำหน้าที่นายด่านทางอากาศ หนุมานฆ่าอากาศตไลตายแล้วค้นหา
 นางสีดาต่อไป ดังโคลงต่อไปนี้

โคลง

แผ่นที่ 130

908	อากาศตไล ยักเลื้อ	เมืองมาร
	สิงห์ขมิบเลงการ	รอนด้าว
	สี่ภักตร์แปดกรทยาน	อาวุธครบแฮ
	ขรรค์จักร คทา ง้าว	หอกค้อนศรตรี
909	เห็นสวาเรหิจคว่าง	ขวางภักตร์
	มารแผ่นอำพรกัก	กล่าวกล้า
	ถามนางอีกสำนักนี้	เองเฝ้า ไคเฮย
	คือส่วยมาส่งข้า	คั้นเค้นอาหาร
910	กบี่บอตกอกเค้น	คำดู
	ตุลุดตัว มุจจุ	ราชท้าว
	หลาน กากาจ อาจลู	ลุยยักษ์ แดกฮือ
	ถึงทศกรรฐ์ จอมด้าว	ท่อนลิ้นกรกู

แผ่นที่ 131

911	ยักษ์สั่งปีศาจให้	รุมจับ ลิงเฮย
	พลพรวดพราญรูดรับ	ไขว่คว่าง
	หนูนจับตรีลับ	ปีศาจหมด ม้วยแฮ
	แทตยทุบแทงฟันขว้าง	พลาดซ้ำถล่มถลา
912	กระบี่รับจับจ้วง	จิกศก มารเฮย
	ตรีตัดศกตัวตก	เด็ดดิน
	เย็นเคียรสู่อุทก	ลิปลึก
	เสริจฆ่าเลื้อเมืองลิ้น	ชีพแล้วเหาะจร

หม่อมมาชาวงศ์ ชวิน ประพันธ์

จากโคลงประจําภาพที่ได้ยกมาแล้ว และบทพระราชนิพนธ์ได้กล่าวถึงลักษณะของ อากาศตไล และบทบาทหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบดูแลรักษาเมืองลงกา และผลสุดท้ายก็ถูกหนุมาน สังหารชีวิต จึงหมดบทบาทของเสือเมืองลงกา และยังมีกรกล่าวถึงอากาศตไลจากบทพระราชนิพนธ์ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในหนังสือ บ่อเกิดรามเกียรติ์ วรรณคดี 5 (สุนทรภู่) กล่าวว่่า "หนุมานนฤมิตรตัวให้เล็กเท่าแมว แล้วลอดเข้าไปในเมืองลงกา ได้พบกับนางลงกา คือ เสือเมือง ซึ่งไทยเราเรียกว่า อากาศตไล"²¹ และในบทชุมนุมบทละครและบทคอนเสิร์ต พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานิศรานุวัตติวงศ์ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-เกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ว่า

"เมื่อเล่นคราวก่อนควรจะจดหมายความเห็นมาถวาย มีไม่ชอบยักซ์ตัว เมีย เป็นต้น แต่หาได้ถวายไม่ เพราะความเห็นที่คิดจะแก้ไขไม่เกิด ก็เลยค้างมา บัดนี้เห็นควรจะกราบทูลข้อที่เห็นขัดขวาง เพื่อครุบาอาจารย์เข้าจะคิดแก้ไขได้ บ้าง เห็นขัดขวางนั้นคือ

๑. ใช้บทเป็นนาง ไม่สมกับที่หน้าอยู่
๒. เวลาออกท่าเหมือนยักซ์ตัวผู้ ผิดกันแต่เหลือมขานิดหน่อย ไม่สมกับ ที่จะนุ่งผ้าจีบอย่างผู้หญิง และไม่สมกับที่ใช้บทเป็นนาง"²²

จากคำกล่าวข้างต้น ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง ณ ระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดังภาพและคำอธิบายต่อไปนี้

²¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, บทละครเรื่องรามเกียรติ์และบ่อเกิดรามเกียรติ์ (พระนคร : ประจักษ์วิทยา, 2512), หน้า 920.

²² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานิศรานุวัตติวงศ์, บันทึกความรู้เล่ม 2 (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2521), หน้า 104.

ภาพที่ 2 : ลักษณะรูปร่างจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง "อากาศประไลย"

ที่มา : ถ่ายภาพโดย นายอนุชา บุญยัง ณ ระเบียงคต วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
กรุงเทพมหานคร, วันที่ 26 เมษายน 2544.

ลักษณะของอากาศไตที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีข้อควรวิเคราะห์ถึงลักษณะรูปร่าง การแต่งกาย อาวุธ ทำร้าย และการเขียนบรรยายชื่อได้ภาพว่า "อากาศประไลย" ซึ่งการสะกดคำไม่เหมือนกับในบทพระราชนิพนธ์ของทั้งสองรัชกาล ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยสามารถวิเคราะห์ภาพอากาศไตที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง ณ ระเบียบคงวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตามที่จิตรกรได้วาดภาพ ดังนี้

ลักษณะรูปร่าง

ลักษณะของรูปร่าง มีกายสีแดงปนสีน้ำตาล มี 4 หน้า ดวงตาเบิกโพลง คิ้วจะเข้ ปากแฉะ เขี้ยวโง้ง มี 8 มือ ลำตัวลำสัน

ลักษณะเครื่องแต่งกาย

ส่วนของศีรษะ สวมมงกุฎยอดน้ำเต้า ในลักษณะเกล้าผมทรง 5 แหยม เรียงชิดติดกัน

ส่วนของลำตัว ส่วนบนตั้งแต่ส่วนเอวขึ้นไปถึงไหล่ สวมเสื้อแขนสั้นสีเหลืองทอง มีกนกปลายแขนเสื้อทั้ง 2 ด้าน สวมเครื่องประดับ กรองคอและสังวาลย์ ที่ข้อมือทั้งแปดสวมข้อมือแผงมีเล็บยาว ซึ่งเป็นลักษณะของผู้หญิงที่ชอบความสวยงาม

ส่วนของลำตัว ส่วนล่างตั้งแต่เอวลงมาถึงเท้า นุ่งผ้าจีบหน้านาง ซึ่งเป็นรูปแบบการแต่งกายของยักษ์ผู้หญิง ชักชายพกด้านหน้า สีเทามีเชิง คาดเข็มขัด ที่ข้อเท้าสวมเครื่องประดับคือ ข้อเท้าแผง

ลักษณะอาวุธ

อาวุธที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมมี 7 ชนิด โดยเริ่มจากมือทางด้านขวา คือ ตีร์ ลูกเหล็ก คธา มือทางด้านซ้าย คือ จักร คันศร ลูกศร และหอก

ลักษณะท่าทาง

ลักษณะของท่าทางที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังมีลักษณะของการยืนหลบเหลี่ยมทางซ้าย* ลำตัวเฉียงมาทางด้านหลัง เป็นลักษณะของการยืนของตัวนางยักษ์ ซึ่งจะยืนหลบเหลี่ยมของขาเข้าหาลำตัวในลักษณะหงายท้องขาขึ้น

ขาขวาเอนในลักษณะแยกขาไปด้านข้าง ย่อเข้าลงเล็กน้อย ปลายเท้าชี้ไปทางขวา ส่วนของเข่าตรงกับศอกที่ตั้งวงถืออาวุธ

* หลบเหลี่ยมทางซ้าย หมายถึง การยืนในลักษณะย่อเข้าทางด้านขวา แล้วหลบเข้าซ้ายเข้าหาลำตัว

ขาซ้าย ย่อเข่าลงเล็กน้อย ปลายเท้าชี้ไปทางขวา เปิดส้นเท้าขึ้นเล็กน้อยโดยประมาณให้ ปลายเท้าตรงกับไหล่ซ้าย

ดังกล่าวในบทประพันธ์ต่าง ๆ และภาพของอากาศไลที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นลักษณะของรูปร่างเครื่องแต่งกาย ตลอดจนลักษณะท่าทางที่เป็นยักษ์ผู้หญิง ที่มีร่างกายลำสัน แข็งแรง และมีฤทธิ์เดชตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายปกป้องเมืองลงกา

2.5 หน้าที่ของอากาศไลในเรื่องรามเกียรติ์

อากาศไลเป็นยักษ์ที่มีหน้าที่ป้องกันเมืองลงกาที่ได้รับมอบหมายจากทศกัณฐ์ โดยควบคุม ด้านทางเข้าของเมืองลงกา มีทั้งหมด 5 ด้าน คือ

1. ด้านเขามรกต มียักษ์รักษาด้านคือ กุมภศาสูร
2. ด้านทางอากาศ มียักษ์รักษาด้านคือ ฤทธิกัน
3. ด้านคอยข้าวศึกของเมืองลงกา มียักษ์ประจำด้านคือ สาริณชุต
4. ด้านริมฝั่งสมุทร มียักษ์รักษาด้านคือ วิชูดา และวายุพักตร์
5. ด้านหลังสมุทร มียักษ์รักษาด้านคือ ฝี่ลือสมุทร
6. รักษาเมืองลงกา คืออากาศไล

ดังนั้น อากาศไลเป็นผู้รักษาเมืองลงกาตามความเชื่อของการนับถือผีบรรพบุรุษของคน ไทยสมัยก่อนออกมาเป็นรูปแบบการแสดง และเมืองลงกาเป็นที่อยู่ของทศกัณฐ์ ซึ่งได้ลักพานาง สีดาชายาของพระรามมาไว้ในสวนขวัญ พระรามติดตามมา โดยให้หนุมาน ชมพู่พาน และองคต มาสำรวจเส้นทางมาเมืองลงกา และหนุมานได้พบกับอากาศไลในเมืองลงกา เกิดการต่อสู้กันบน ท้องฟ้าตามกระบวนท่าต่าง ๆ ซึ่งเป็นหน้าที่ของอากาศไลที่ได้รับมอบหมายจากทศกัณฐ์ และได้ ถูกหนุมานฆ่าตาย

สรุป

ความเชื่อเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษของสังคมไทยตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย เป็นความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน คือ ในภาคเหนือมีการนับถือผีบรรพบุรุษของตนเอง ซึ่งแบ่งระดับเป็น ครอบครัว เรียกว่า ผีเรือน คุ่มครองบ้านเรือน ผีระดับหมู่บ้านเรียกว่า ผีเจ้าที่เจ้าทางทำหน้าที่

คุ้มครองหมู่บ้าน ฝักระดับเมือง เรียกว่า เลื้อเมือง หรือผีเลื้อเมือง จะคุ้มครองชาวเมือง ในภาคกลาง มีความเชื่อแต่เดิมในเรื่องของผีเช่นกัน แต่ในฐานะภาคกลางเป็นที่ตั้งของเมืองหลวงจึงเรียกว่า พระเลื้อเมือง เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของสังคมและฐานะของสังคมเมืองหลวงปัจจุบัน ภาคอีสาน มีความเชื่อเรื่องของการนับถือผีปู่ตา ก่อนที่ศาสนาจะเข้ามามีบทบาทในสังคม ต่อมาสังคมได้มีการขยายกว้างขึ้น เป็นสังคมที่ใหญ่ขึ้น เรียกว่า เลื้อเมือง เช่นกัน ภาคใต้ เป็นกลุ่มชนโบราณที่มีการปกครองตามรูปแบบของกลุ่มชน มีหัวหน้ากลุ่ม และมีการนับถือผีบรรพบุรุษเช่นกัน เป็นความเชื่อแต่เดิม ต่อมาได้มีการรวบรวมขึ้นเป็นเมืองใหญ่ โดยการนำรูปแบบของสังคม วัฒนธรรมจากกรุงเทพฯ ไปเป็นรูปแบบของการนับถือเทพารักษ์ เรียกว่า พระเลื้อเมือง ในความเชื่อเรื่องพระเลื้อเมืองนั้นต้องมีพิธีกรรม ซึ่งเป็นการตอบแทนในสิ่งที่มนุษย์ต้องการให้พระเลื้อเมืองประทานความสุขและความคุ้มครองให้กับตนเองและสังคมครอบครัว และระดับเมือง โดยการสรรเสริญ ยกย่อง หรือขอขมาเมื่อกระทำผิด โดยการจัดเครื่องพิธีกรรมมาถวายเพื่อให้เกิดความพอใจและจะได้ประทานความสุขให้กับกลุ่มชนที่นับถือต่อไป

เพื่อให้เกิดความสมจริงและมองเห็นอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ของพระเลื้อเมือง จึงได้นำมาประพันธ์เป็นบทของวรรณคดีเพื่อให้ผู้คนได้อ่านศึกษา หรืออาจนำมาเป็นรูปในการแสดง ในเนื้อเรื่องกำหนดให้พระเลื้อเมืองเป็นผู้คุ้มครองดูแลบ้านเมืองและเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และที่ปรากฏเห็นเด่นชัดคือ ในวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ มีตัวละครเป็นเลื้อเมืองลงกาชื่อว่า อากาศไต ซึ่งปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และยังปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งได้บรรยายถึงคุณลักษณะว่าเป็นยักษ์ที่มีฤทธิ์ มีสี่หน้า แปดมือ ถืออาวุธต่างกันคือ มือขวาถือตรี ลูกเหล็ก คธา และมือเป่ามิได้ถืออาวุธ มือซ้ายถือ จักร คันศร ลูกศร และหอก นอกจากนี้ยังมีรูปร่างลักษณะ การแต่งกาย และท่าทาง ซึ่งบ่งบอกถึงลักษณะผสมผสานระหว่างยักษ์ผู้ชายและยักษ์ โดยการวิเคราะห์ลักษณะตัวยักษ์ทั่วไป ตลอดจนหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากทศกัณฐ์ให้ผู้ที่คอยรักษาเมืองลงกา โดยมีด้านทั้งหมด 6 ด้าน มีผู้รักษาทุกด้านทางเข้าของเมืองลงกา สำหรับผู้แสดงเป็นอากาศไตจะต้องมีการฝึกหัดกระบวนท่าและลักษณะพิเศษของตัวอากาศไตเพื่อเตรียมความพร้อมในการแสดงซึ่งจะกล่าวในบทต่อไป